

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

***A KÖZÖSSÉG EGYÉN FELETTI KONTROLLJA A KORA
ÚJKORI SZABOLCS VÁRMEGYE FALVAIBAN,
MEZŐVÁROSAIBAN***

Szoboszlai György

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Történelemtudományi Doktori Iskola
Kora Újkori Magyar Történelem Doktori Program

Témavezető:

Dr. Kalmár János CSc., habilitált egyetemi docens

Nyíregyháza, 2010

1. A disszertáció felépítése; célkitűzések

A disszertáció a közösség egyén feletti kontrollját, az egyén és közösség közötti konfliktusokat teszi vizsgálat tárgyává a kora újkori Szabolcs vármegye falvait, mezővárosait illetően, egy speciális forráscsoporton, az ún. szexuális bűncselekményekkel kapcsolatban fennmaradt vármegyei, úri-széki, mezővárosi büntetőperes iratokon, valamint tanácsülési jegyzőkönyvek bejegyzésein keresztül. A dolgozat időbeli keretét alapvetően a XVIII. század jelenti, mivel ettől az időszaktól kezdve maradt fenn olyan számottevő mennyiségű és évtizedenkénti egyenletes eloszlású forrás, amely lehetővé tette folyamatok, tendenciák nyomon követését az egyes deliktumok megítélését, az ítélkezési gyakorlat változásait illetően.

A dolgozat öt nagyobb fejezetbe szerveződve vizsgálja egyén és közösség viszonyának különböző vonatkozásait. A perszövegek nyelvezetének sajátosságait áttekintő fejezetben kitértem az egyes deliktumokat illető jogi értelmezés és (az elsősorban) a protestáns egyházaknak a szexuális bűnök természetével kapcsolatos felfogásának különbségeire.

Ezt követően a privát szféra képlékeny és könnyen át-

járható határainak sajátosságait érintettem a szexuális bűncselekmények viszonylatában, kitérve a falusi társadalomnak a normaszegőkkel szemben alkalmazott informális és formális szankcióira, és egy külön alfejezetet szentelve az egyház-fegyelmezés különböző, a XVIII. század túlnyomó részében még hatékony eszközeinek, melyek nem csak a bűn megszüntetését, hanem a közösség értékrendjének újra megerősítését is szolgálták a vétkezők bűnvallásán keresztül.

A három nagyobb önálló egységre tagolt V., *Konfliktusok* címet viselő fejezetben a Szabolcs megyei levéltári forrásokban leggyakrabban előforduló deliktumokkal: a házasságtöréssel, bigámiával paráználkodással és prostitúcióval kapcsolatos egyházi, jogi és társadalmi megítélést tekintettem át. Az első részben a házassággal és annak felbonthatóságával kapcsolatos katolikus és protestáns felfogás hasonlóságait, s különbségeit foglaltam össze, valamint az adulterium írott jog általi szankcionálása és a joggyakorlat közötti eltéréseket, rámutatva, hogy az előbbinek hangsúlyosan férfiközpontú, a nőket hátrányosan megkülönböztető szemlélete ellenére a XVIII. századi praxis nem differenciált élesen az eltérő nemhez tartozók vétkei között.

A paráználkodást és annak gyakori következményeit: a magzatelhajtást és csecsemőgyilkosságot tárgyaló fejezet-

ben külön figyelmet szenteltem az egyik leginkább érintett csoport, a cselédlányok helyzetére és a házassági lehetőségeiket illetően előttük tornyosuló akadályokra, amely nagy mértékben meghatározta, hogy miért pont ezt a társadalmi réteg került nagy számban paráználkodás vádjával bíróság elé. Egy szélsőséges, de szemléletes példaként használt esettanulmány révén arra kívántam rávilágítani, hogy a közösség hogyan, milyen eszközök segítségével szoríthatta ki a parasztlányok riválisainak tekintett fiatal szolgálókat a házasság piacáról. Az újszülött gyermekeik, vagy magzatjaik elpusztításának vádjával bíróság elé állított nők kapcsán néhány olyan büntetőper rövid bemutatására vállalkoztam, amelyek azt példázzák: ez a bűncselekmény is elsősorban az olyan egyedülálló nőkhöz kötődött, akiknek nem igazán nyílt lehetőségük arra, hogy illegális kapcsolataik nem kívánt következményeit a házasság keretei között törvényesíthessék.

A prostitúciót, mint jellegzetesen városi jelenséget a XVIII–XIX. század fordulójának két legjelentősebb Szabolcs vármegyei mezővárosa, Nyíregyháza és Nagykálló példáján keresztül mutattam be. Nyíregyházát illetően a kutatás korszakhatárát a XVIII. századon túlra, a XIX. század első két évtizedére is kiterjesztettem, annak köszönhetően, hogy két, *Nyíregyháza mezőváros főbírájának iratai* között fennmaradt,

1808 és 1822 között vezetett jegyzőkönyv (*Mindennapi baj jegyzőkönyve*, valamint *Minden napi jegyzések minden féle dolgoknak*) bőséges feljegyzései segítségével alkalmam nyílt a településen virágzó prostitúció vizsgálatát egy behatárolt időszakra koncentrálni és a jelenségnek több szempont alapján történő elemzését elvégezni, a nyíregyházi magisztrátus büntetőgyakorlatának a vizsgálata mellett kitérve a prostituáltak származásával, foglalkozásával, a klienskör összetételével kapcsolatos, vagy éppen a prostitúciónak más bűncselekményekkel való összefüggését demonstráló adatok áttekintésére.

2. Levéltári források, szakirodalom

a,

A disszertáció megírása során felhasznált primér források közül a Szabolcs–Szatmár–Bereg–Megyei Levéltár *Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai* (SZSZBML IV. A 1.) és *Szabolcs Vármegye Törvényszékének iratai* (SZSZBML IV. A 9.) A XVIII. századból nagy számú, mintegy félszáz büntetőperes anyagot sikerült feltárnom, amelyek évtizedről évtizedre arányos eloszlásban dokumentálják az egyes bűncselekmények megítélése, a vármegyei büntetőpolitika terén bekövetkezett változásokat.

Az iratok „narratív” részét illetően, a század első évtizedeiben még a sokszor rendkívül részletes tanúvallatási jegyzőkönyvek dominálnak, a vádlottak benignum examenei a jelek szerint nem játszottak meghatározó szerepet az ítélelhozatal folyamatában. Az évszázad második felében viszont, azzal együtt, hogy maga a büntetőeljárás is nagymértékű egyszerűsödésen ment keresztül, a tényállás bizonyításához korábban szinte elengedhetetlen tanúvallomások megirritkultak, helyettük a vádlottak önkéntes vallomásaira helyeződött a hangsúly.

A korabeli vármegyei büntetőgyakorlatot más bírói fórumok praxisával összehasonlítandó, úriszéki, valamint mezővárosi forrásokra is kiterjesztettem az anyaggyűjtést. Ennek megfelelően a Szabolcs vármegyében is kiterjedt birtokokkal rendelkező Károlyi család nagykárolyi ügyészi hivatalának a század utolsó időszakában keletkezett büntetőperes iratai és az évente rendszeresen összeállított rabtabellák alapján, valamint Nagykálló és Nyíregyháza tanácsi és bírói jegyzőkönyvei, büntetőperes iratai alapján próbáltam átfogó képet nyerni a szexuális bűncselekményeket illető megyei joggyakorlattal, annak a XVIII. század folyamán bekövetkezett változásaival kapcsolatban.

A büntetőperes források mellett a debreceni Református Kollégium *Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárá*nak közgyűlési iratai között fellelhető, egyházfegyelmezéssel kapcsolatos iratokat vontam még be vizsgálódásomba. Az eddig publikálatlan levéltári forrásokon túl különböző forráskiadványokban, illetve a korszak hazai jogtörténetével foglalkozó kutatók (Kállay István, Eckhart Ferenc, Bónis György, Mezey Barna, stb.) monográfiáiban és tanulmányaiban közölt büntetőperes iratokat, valamint eseteírásokat is felhasználtam annak érdekében, hogy a Szabolcs megyei képet összevethessem Magyarország más régióinak, vármegyéinek, tele-

püléseinek a gyakorlatát tükröző adatokkal.

b,

A hazai történeti szakirodalomból a szexuális bűncselekményekhez jogtörténeti nézőpontból közelítő munkák mellett a házasság, válás, szexuális devianciák témakörének tanulmányokat, monográfiákat szentelő szerzők (*Tóth István György, Mátyai Mónika, J. Újváry Zsuzsanna*) megállapításait hasznosítottam az egyes fejezetek megírása során. A *gender history*, történeti demográfia és a társadalomtörténet más irányzatai közé sorolható idegen nyelvű munkáknak (*Lyndal Roper, Heide Wunder, Laura Gowing* és mások műveinek) a házassággal kapcsolatos középkori - kora újkori egyházi nézetekkel, a reformációnak a különféle devianciák ellen indított morális hadjáratával, vagy éppen az egyedülálló nők helyzetével foglalkozó fejezetei voltak segítségemre. A nyír-egyházi és nagykállói prostitúció áttekintéséhez különösen a *Ruth Mazo Karras* és *Jacques Rossiaud* által alkalmazott megközelítéseket próbáltam figyelembe venni.

3. A témával kapcsolatosan megjelent publikációk

1. Egy magyar passiójáték. Krucsay Jánosné Tolvay Borbála két házasságtörési pere, 1711-1728. In: Pócs Éva (szerk.): Közösség és identitás. Budapest, 2002. 199-232.
2. Riválisok és jó rokonok- egy háromszéki boszorkányhistoria néhány tanulsága. In: Czövek István (szerk.): Múlttöredékek. Tanulmánygyűjtemény Hársfalvi Péter emlékére. Nyíregyháza, 2008. 208-221.
3. Egy falusi boszorkány és a közösség: Fodor Mária története. In: Czövek István (szerk.): Tanulmányok az egyetemes és magyar történelem köréből VI. Nyíregyháza, 2008. 41-54.
4. Prostitúció Nyíregyházán a XIX. század elején (vázlat). In: Czövek István (szerk.): Tanulmányok az egyetemes és magyar történelem köréből VIII. Nyíregyháza, 2010. 33-41.